

INLEIDING

van Mgr. dr. J.H.J. van den Hende op de feestdag van de H. Antonius van Padua, woensdag 13 juni 2018, kerk en klooster H. Antonius van Padua te Den Haag

De heilige Antonius van Padua: visie op rechtvaardigheid, mensbeeld in het licht van het Evangelie, ontwikkeling van de sociale leer van de Kerk

1. Vandaag op het feest van de heilige Antonius zijn wij samengekomen in deze kerk die aan hem is gewijd, om zijn feest te vieren met een eucharistieviering en met bezinning. Antonius is voor ons een concreet voorbeeld van evangelisch leven. Veel gelovigen rekenen op zijn voorspraak bij God, d.w.z. de heilige Antonius bidt met ons mee tot de Heer om onze woorden met zijn gebed kracht bij te zetten. In andere woorden: Antonius doet -in vertrouwen op God- een goed woord(je) voor ons¹. Voorspraak heet dat.

2. De heilige minderbroeder Antonius van Padua is een zeer populaire, wereldberoemde heilige. Hier in Den Haag in deze Boskantkerk gaat de devotie tot de heilige Antonius terug tot minstens 1840. Al vanaf 1798 had een voorloper van de Boskantkerk, bediend door de franciscanen, de heilige Antonius van Padua als patroonheilige². Ook op andere plekken in het bisdom Rotterdam zijn er kerken die naar Antonius van Padua zijn genoemd, zoals in Dordrecht, Hellevoetsluis, Leiden en Oud-Beijerland.

3. Antonius leefde in de 12^e-13^e eeuw. Hij werd geboren rond 1190 in Lissabon (Portugal). Zijn naam was toen Fernando. Hij stamde uit een adellijke familie. In 1210 trad hij in bij de augustijnen nabij zijn geboorteplaats. In 1212 ging hij naar de beroemde universiteitsstad Coimbra. Hier leefde hij in het augustijner klooster. Daar ontving hij zijn opleiding tot priester. Fernando was heel goed thuis in de Heilige Schrift. In 1217 bezochten volgelingen van Franciscus voor de eerste maal Coimbra.

De jonge augustijn Fernando was zeer onder de indruk van hun levenswijze. De minderbroeders van Franciscus vormden destijds een nieuwe orde. Zij waren zeer populair. In de ogen van de mensen verkondigden zij het evangelie juist door hun daden. Zij beleefden daadwerkelijk de armoede want ze leefden heel sober. De franciscaanse minderbroeders toonden ook missionaire inzet. Zo gingen zij gingen naar de moslims in Marokko. Daar stuitte hun prediking op verzet. In 1220 werd het gebeente van de eerste vijf minderbroeder-martelaren naar Coimbra overgebracht en begraven in het augustijner klooster.

4. Fernando was zo onder de indruk van de minderbroeders-franciscanen, dat hij als jonge augustijn de overstap maakte naar deze nieuwe orde. Hij trad in 1220 toe tot de bedelorde van Franciscus. Vanaf dat moment heette hij geen Fernando meer, maar: Antonius. Antonius trok ook naar Marokko om daar onder de moslims (toen Saracenen genoemd) te werken. Hij had er zijn leven voor over. Maar vlak na zijn aankomst in Marokko werd Antonius ziek. Hij moest terugkeren naar Portugal.

¹ Cf Gezang (13e eeuw) over de krachtadigheid van het gebed van St. Antonius en tevens een aansporing om vertrouwdvol om zijn voorspraak te bidden: *Si quaeris miracula*. Voor Nederlandse vertaling, zie: L. Goossens ofm, *Bidden met Antonius* (Haarlem 1996) 102-106.

² P. van Geest, *Den Haag, Antonius van Padua*, zie: www.meertens.knaw.nl/bedevaart/bol/plaats/646.

Op de gedwongen terugreis kwam het schip van Antonius in een zware storm terecht. Het dreef af naar Sicilië. De plaatselijke minderbroeders-franciscanen vingden Antonius op. Zij namen Antonius mee naar het Pinksterkapittel dat Franciscus samen met 3000 broeders hield. Hier ontmoette Antonius de heilige Franciscus van Assisi voor de eerste maal. Antonius werd als minderbroeder geplaatst in de kluizenarij van Monte Paolo. Er was een kerkje met enkele eenvoudige cellen. In de stilte en eenvoud overwoog Antonius zijn leven en zocht naar datgene wat God met hem voorhad.

5. Een jaar later, in 1222, werd Antonius tot priester gewijd³. In september 1222 ontving Antonius de bevoegdheid te preken. Antonius ontwikkelde zich tot een groot predikant. Niet alleen omdat hij met goedgekozen woorden het evangelie verkondigde maar vooral omdat hij voorleefde wat hij verkondigde. In moderne woorden: “he practiced what he preached”.

Antonius vond dat een predikant zichzelf steeds moet afvragen of hij datgene wat hij preekt ook zelf doet. Hij zei: *“Een predikant spreekt met twee lippen, maar ook met zijn leven en zijn goede naam.”* Sint Antonius kon in zijn preken vernietigend uithalen naar de uitbuiters van de armen. Hij keerde zich vooral tegen woekeraars. In de middeleeuwen was rente vragen op geleend geld verboden. Het eisen van rente op geleend geld gold als een schending van de rechtvaardigheid en de naastenliefde (verboden door concilies van Arles, 314 en Nicea, 325). De Tweede Lateraans Concilie (1139) stelde zelfs dat men woekeraars de sacramenten zou moeten weigeren en een begravenis in gewijde aarde (cfr. Lc. 6, 32. 34)⁴.

6. In de tijd van Antonius (13^e eeuw) werden de steden groter. In de nieuwe economie van de steden was geld nodig om te investeren en zo arbeid mogelijk te maken. Degene die geld leende kon investeren en geld verdienen en betaalde daarna met rente terug aan degene die het kapitaal verschaft had. De geldeconomie leidde tot stedelijke rijkdom, een economische bloei en een stedelijk zelfbewustzijn. Door de opkomende geldeconomie in de steden werden echter ook de sociale tegenstellingen verscherpt. Er ontstond een stedelijk proletariaat. Handige zakenlieden richtten leenbanken op. Mensen leenden geld tegen woekerrete en kwamen daardoor nog meer in de schulden. Sint Antonius kwam op voor deze nieuwe armen, de slachtoffers van de opkomende geldeconomie, deze slachtoffers van woeker. Enkele citaten van Antonius uit zijn preken:

“Het vervloekte volk van de woekeraars wordt op aarde groot en sterk. Hun tanden zijn als leeuwentanden. Hij heeft de tanden van een jonge leeuw (Joel 1,6) want hij verslindt het bezit van de armen, wezen en weduwen.”

“God laat niets onvergolden. Als woekeraars tegen het licht van hun geweten gehandeld hebben, zullen ze het licht van de genade en de Kerk verliezen.”

7. Ik wil u in dit kader ook een legende over Antonius vertellen. In Florence was een groot woekeraar gestorven. Deze was heel machtig en kon de stad naar zijn hand zetten. Toen de woekeraar begraven werd, greep Antonius in. Hij riep tot de omstanders dat de woekeraar geen kerkelijke begravenis

³ Er zijn beweringen dat Antonius al in Coimbra als Augustijn tot priester zou zijn gewijd (cf *Vita Sancti Raymundi a S. Romano*). Een bericht in de *Legenda Assidua* (1232) vertelt dat Antonius zich onder de wijdelingen in Forli bevond in 1222. Zie: L. Hardick, *Antonius van Padua* (Bloemendaal 1993) 30-32; G. Egger, *Heiliger Antonius von Padua* (Illerthissen 2013) 42.

⁴ L. Hardick, o.c. 37-39.

verdiende. Dat was immers voor woekeraars verboden. Antonius beweerde dat, als men het lichaam van de woekeraar zou openen, men geen hart zou aantreffen. Die zou liggen in zijn geldkist. En inderdaad, toen men het lichaam van de woekeraar opende trof men geen hart aan. Het zat in zijn geldkist. Deze legende vormt een levendige illustratie van het woord van Jezus: “*Waar uw schat is, daar is ook uw hart.*” (Mt. 6, 21).

Antonius had als predikant grote invloed en vele mensen bekeerden zich. Zelfs had Antonius invloed in het bestuur van de stad. De magistraat van Padua vaardigde op 15 maart 1231 een wet uit die als volgt luidde: “*Op verzoek van broeder Antonius, mag voortaan geen schuldenaar, die niet in staat is te betalen, van zijn vrijheid beroofd worden. Aansprakelijk is hij in dit geval met zijn bezit, niet met zijn persoon of vrijheid*”. Aan het onrecht kwam aldus door toedoen van Antonius een einde. In 1228 ging Antonius in Padua wonen en kreeg hij van Franciscus de opdracht om theologie te doceren aan zijn medebroeders. In 1231 sterft Antonius op 13 juni.

8. Zoals aan het begin van mijn voordracht gezegd, Antonius is een van de meest vereerde heiligen in onze Kerk. Antonius was oprecht bekommerd om het lot van de armen en hij spande zich in om hun situatie te verbeteren. In zijn liefde en zorg voor de armen toonde Antonius zich een volgeling van Jezus Christus. Een uitgewerkte sociale leer vinden we bij hem nog niet.

In de latere verering van Antonius zijn wel diaconale elementen te vinden. In veel kerken hangt dicht bij het beeld van Antonius een offerbus. Op die offerbus staat: “Liefdewerk der broden”, of zoals hier in de Boskantkerk: “Antonius-brood”. Het is de gewoonte dat vereerders van Antonius hem niet alleen iets vragen maar ook iets offeren. Deze offerande is bestemd voor de armen. In 1890 in de Zuid-Franse havenplaats Toulon kon een vrouw, Louise Bouffier, de deur van haar winkel niet open krijgen. De sleutel werkte niet. Zij riep de hulp in van een slotenmaker. Deze kwam met een sleutelbos maar wist het slot evenmin te openen. Hij keerde terug naar zijn zaak om met zwaarder gereedschap terug te keren. Ondertussen bad Louise tot St. Antonius en zij vroeg hem om hulp opdat de deur van haar winkel niet opengebroken hoefde te worden. Zij beloofde de armen brood te geven als St. Antonius haar zou verhoren. De slotenmaker kwam terug, probeerde alsnog een sleutel en de deur ging open. Uit dankbaarheid plaatste Louise een Antoniusbeeld in haar winkel met een offerbusje waarin mensen geld voor de broden konden deponeren. Van het ingezamelde geld kocht zij broden. Deze handelwijze sprak velen aan en binnen de kortste tijd stonden deze offerbusjes in verschillende kerken. In 1896 stimuleerde paus Leo XIII dit Liefdewerk van de Broden.

9. In de negentiende eeuw waren er niet alleen grote steden maar vond ook de industriële revolutie plaats. Naast grote rijkdom was er grote armoede. De Kerk trachtte de armen nabij te zijn maar de traditionele caritas en liefdadigheid voldeden niet in voldoende mate. Als reactie op de Industriële Revolutie en de opkomst van het Marxisme analyseerde de Kerk de maatschappelijke ontwikkelingen in de licht van het evangelie. Hier ligt de kiem van de sociale leer van de Kerk. Deze sociale leer werd steeds meer ontwikkeld en verfijnd. Paus Leo XIII kwam met de encycliek *Rerum Novarum* (1891), en veertig jaar later Pius XI met *Quadragesimo Anno* (1931). Paus Johannes Paulus II schreef *Laborem exercens* (1981), *Sollicitudo rei socialis* (1987) en *Centesimus annus* (1991). In 2006 schreef paus Benedictus XVI de encycliek *Deus Caritas Est* en in 2009 *Caritas in Veritate*. En paus Franciscus schreef in 2013 geschiedenis met zijn encycliek over de gezamenlijke zorg voor de schepping als ons gemeenschappelijk huis: *Laudato si'*.

10. Een samenvatting van een groot deel van de geschriften die samen de sociale leer van de Kerk vormen is het zogeheten *Compendium van de sociale leer van de Kerk* uit 2004, waarvan in 2008 een Nederlandse vertaling uitkwam⁵. Met een uitgebreid register van zaken en onderwerpen die de sociale leer aangaan is dit compendium een echt opzoekboek en gids, uitgegeven door de Pauselijke Raad van rechtvaardigheid en vrede. Graag wil ik in één adem de *Docat* noemen, dat is een boek over de sociale leer van de Kerk -in vraag en antwoord- dat paus Franciscus in 2016 aan katholieke jongeren in Warschau presenteerde⁶. De paus riep jongeren tijdens de WJD op om als echte ambassadeurs de liefde van Christus in woord en daad te verspreiden⁷.

In de sociale leer van de Kerk staat de waardigheid van iedere mens centraal. Ieder mens is geschapen naar het beeld van God (Gen. 1, 27). Dat betekent dat ieder mens kostbaar is in Gods ogen. Dat roept op tot respect en eerbied voor het leven van iedere mens. In de sociale leer van de Kerk wordt benadrukt dat bijv. werk voor een mens niet alleen broodwinning inhoudt maar ook zelfontplooiing betekent. En de samenleving moet zodanig zijn ingericht dat mensen tot hun recht komen en ook het hunne kunnen bijdragen en opbouwen. Het gemeenschappelijk belang (*bonum commune*) is dan niet in tegenspraak of concurrentie met het belang van een individuele persoon.

11. Sint Antonius had in zijn tijd veel oog voor het leven en de ontplooiingskansen van individuele armen. Hij kwam voor hen op in zijn prediking en door zijn concrete voorbeeld. Antonius had ook zorg voor rijken en machtigen, n.l. dat zij door zijn prediking op hun beurt oog zouden krijgen voor het leven van de kleinen en hen als mens, naar Gods beeld geschapen, zouden herkennen en erkennen.

12. Aan het einde van het evangelie van Matteus, zegt de Heer: “*al wat gij gedaan hebt voor de geringsten van mijn broeders hebt ge voor Mij gedaan*” (Mt. 25, 40). Ditzelfde hoofdstuk van Mattheus geeft de evangelische aanzet tot de zogenaamde werken van barmhartigheid als opdracht: hongerigen voeden, dorstigen te drinken geven, vreemdelingen opnemen, naakten kleden, gevangenen bezoeken, etc. De bijbelse grondslag van deze diaconale opdracht is precies dat een mens met honger of dorst, een vreemdeling, een naakte of gevangene, een mens is geschapen naar Gods beeld. Een mens: uniek en met waardigheid. Deze mens tegemoet treden en respectvol nabij zijn doet het meest recht aan deze persoon als beeld van God.

Anderzijds, in datzelfde hoofdstuk van Mattheus wordt een ieder opgeroepen zijn ontvangen talenten in te zetten. Omdat een mens, naar Gods beeld geschapen, ook zijn talenten ontvangen heeft van God, komt een mens –als beeld van God- het best tot ontplooiing wanneer hij of zij ze in dienst stelt van de Heer en de medemens, tot opbouw en ondersteuning. Jezus zelf heeft immers ons leven gedeeld bij zijn menswording en is naast ons komen staan, het meest nog als broeder van de mens in nood, de kleine en de arme.

⁵ Pauselijke Raad voor Rechtvaardigheid en Vrede, *Compendium van de Sociale Leer van de Kerk* (Licap, Brussel 2008/2013).

⁶ A. Koppers/P. Schallenberg, *Docat. What to do* (San Francisco 2016).

⁷ Paus Franciscus, *Introduction to the Docat* (November 2015): “I invite you all now really to get to know the social doctrine of the Church, I am dreaming not just about groups that sit under trees and discuss it. That is good! Do that! My dream is of something greater: I wish I had a million young Christians or, even better, a whole generation who are for their contemporaries ‘walking, talking social doctrine’. Nothing else will change the world but people whom with Jesus devote themselves to it, who with him go to the margins and right into the middle of the dirt”.

“Gij zult de Heer uw God beminnen met geheel uw hart, geheel uw ziel en geheel uw verstand [...] Gij zult uw naaste beminnen als uzelf” (Mt. 22, 37-39)

Deze twee geboden als leidraad van de Heer, zijn in het leven en werken van St. Antonius heel concreet.

13. Het Compendium van de sociale leer van de Kerk noemt dit de evangelisatie van de sociale sector: de bouw van een stad voor de mens die meer humaan is omdat hij meer de vorm aanneemt van het koninkrijk van God⁸. Het gaat in de sociale leer van de Kerk, in ons diaconaal en sociaal handelen om ‘een beschaving van liefde’⁹, gebaseerd op het liefdesgebod van de Heer: *“Dit is mijn gebod dat zij elkaar liefhebt, zoals Ik u heb liefgehad”* (Johannes 15, 12). Daarbij hebben we steeds opnieuw de inspiratie nodig van de heilige Geest. De Geest helpt om ons geloof handen en voeten te geven. Hij zorgt ervoor dat in ons binnenste dezelfde gevoelens van rechtvaardigheid en barmhartigheid leven die ook in het hart van de Heer aanwezig zijn¹⁰.

Geïnspireerd door het voorbeeld van de heilige Antonius, en aangespoord door de sociale leer van de Kerk, worden wij geroepen om mee te bouwen aan een beschaving van liefde. Als we mensen in nood tegemoet treden, dan hebben we van Antonius geleerd dat een mens in armoede als persoon niet samenvalt met zijn financiële schuld, dat de focus op een zieke mens niet beperkt mag worden tot zijn blinde darm, en dat vluchtelingen geen wandelende problemen zijn maar mensen met een waardigheid.

Nu wij vandaag op het feest van Sint Antonius van Padua de eucharistie hebben gevierd en Antonius vragen om zijn voorspraak, dan mogen we er op vertrouwen dat onze daden van liefde in ieder geval gedragen worden door gebed.

⁸ *Compendium* art 63; Cf *Docat* art 319: “Yes, as Catholics we have the mission of transforming society into a civilization of love”.

⁹ E.g. Johannes Paulus II, *Centesimus Annus* (Rome 1991) art 11; Franciscus, *Laudato si’* (Rome 2013) art 231

¹⁰ *Compendium* art 25.